

"Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΠΑΘΙ"

ΤΟΥ Κ. ΑΓΓ. ΤΕΡΖΑΚΗ

ΕΙΣ ΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ

Ο κ. "Αγγ. Τερζάκης είναι από τους νέους πνευματικούς μας ανθρώπους που έχουν κατακτήσει την θέσιν των — εις τα γράμματα του τόπου — όπως λέγουν — με το σπαθί τους. Με τον «Σταυρόν και το Σπαθί» ο κ. Τερζάκης δεν κατακτά τίποτε περισσότερο, ούτε πείθει ότι το θέατρόν του επιβάλλει μεγάλας ελπίδας δι' ωριμώτερα πράγματα, τουλάχιστον εις το άμεσον μέλλον. Ο κ. Τερζάκης, καλός πεζογράφος, είναι άτυχώς μέτριος θεατρικός συγγραφέας. Διότι φαίνεται να παραγνωρίζη ότι το θέατρον, αντιγραφή ζωής όπως είναι, διά να διδῇ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀληθινοῦ προϋποθέτει σπέρμα δράσεως ἀληθινῆς ἢ τύπους πλαστικῶς ἀρτίους οἱ ὅποιοι νὰ δημιουργοῦν τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς ἀληθοφανείας. Εἰς τὸν «Σταυρόν καὶ τὸ Σπαθί» κανεὶς ἀπὸ τοὺς τύπους αὐτοῦς οἱ ὅποιοι κραυγάζουν ἐπὶ σκηνῆς, οὔτε αὐτὴ ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία εἰς τὴν ὁποίαν — κακῶς — ὁ συγγραφεὺς ἐφόρτωσεν ὅλον τὸ βάρος τοῦ τραγικοῦ, κατορθώνει νὰ δικαιωθῇ ὡς ὑπόστασις. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι κινεῖται ὅλοι εἰς τὴν παρῶν τῆς πραγματικότητος, ὅτι αἱ προσωπικότητές των τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς ἐδανείσθη ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ἐγκαταλείπουν εἰς τὸ θέατρον ὅλην τὴν πυκνότητα τῆς ζωῆς των καὶ μένουσιν ἀνδρείκελα χωρὶς ψυχὴν, με παροξυσμούς αἰφνιδίους διότι ὁ συγγραφεὺς ἐξαφνικὰ τοὺς πατεῖ τὰ κουμπία, ἐνῶ τὰ κύριον δράμα, αὐτὸ πού θὰ ἤμπορούσε νὰ δικαιώσῃ ἄτομα καὶ καταστάσεις, τὸ ὑπόπρωμα τῆς ψυχολογίας των, ἡ ἐπαρχία των, ὁ σκληρὸς αἰὼν των Ἱσπανῶν πού ἐπρόκεισε τοὺς ἀνθρώπους με νέα αἰσθήματα καὶ ἐτάνυσε τὰ νεῦρα με νέαν δύναμιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔμεινεν, ἐντελῶς σχεδόν, ἔξω ἀπὸ τὸ περιγγραμμὸν τῆς τραγωδίας. Καὶ «τραγωδία» φυσικὰ δὲν ὑπῆρξε ὁ «Σταυρὸς καὶ τὸ Σπαθί» με τὰς πέντε πράξεις καὶ τὰς ἐννέα εἰκόνας. Ἡ «στιγμὴ» αὐτὴ τῆς ἱστορίας εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸ εἰσαγωγικὸν ἄρθρον τοῦ ὁ κ. Τερζάκης, ἡ φοβερὰ πρᾶγμα στιγμή πού ἔκρινεν δύο πολιτισμούς, πού ὑπῆρξεν ἡ ἀποκορύφωσις ἑνὸς ἰδεώδους ἐπιστροφῆς καὶ ἐπαναστάσεως μαζῶν, πού ἐγέμισε, μόνη αὐτή, με δραματικὸν περιεχόμενον τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἱστορίαν ἑνὸς ὁλοκλήρου ἔθνους, πού ἔγινε πνοὴ καὶ κίνητρον καὶ ψυχολογικὴ βάση καὶ δέσμη αἰσθημάτων ποικίλων διὰ τοὺς ἀνθρώπους πού τὴν ἐξῆσαν καὶ διὰ τοὺς ἡγέτας πού ἐχάραξαν τὴν τροχίαν τῆς δράσεως των μέσα εἰς τὴν πυρίνην περιοχὴν τῆς, αὐτὴ ἡ στιγμή πού θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ ἐμπνεύσῃ ζωὴν καὶ νὰ προκίσῃ με ἀλήθειαν τοὺς ἥρωας τῆς τραγωδίας, δὲν ἐνεφανίσθη οὔτε ὡς ὑπόμνησις εἰς τὸ ἔργον τοῦ κ. Τερζάκη. Διότι οἱ ἀλλαγμοὶ καὶ ὁ πανικός τοῦ ὄχλου, οἱ καλόγηροι με τὰ «Μετανοεῖτε», αἱ ἀσύνδετοι φράσεις τῶν περαστικῶν, τὰ ἔλλειπτικά σοφίσματα τῶν ὑπαθρίων συζητητῶν, πράγματα πού χρησιμοποιεῖ ὁ κ. Τερζάκης, διὰ νὰ δημιουργήσῃ τὸ «βάθος» εἰς τὴν εἰκόνα — καὶ τὸ βάθος αὐτὸ εἶναι ἡ τρομερὰ σύγχυσις πού ἔφερεν εἰς τὰ πνεύματα τῆς ἐποχῆς ὁ ἀγὼν τῶν εἰκονομάχων — δὲν εἶναι θεβαίως ἱκανὰ διὰ νὰ χαρίσῃ εἰς τὴν τραγωδίαν τὴν χαρεῖαν ἐκείνην ἀτμόσφαιραν πού, καθὼς εἶπα καὶ πρὶν, μόνη αὐτὴ θὰ ἦτο ἐπαρκῶς ἰσχυρὰ διὰ νὰ δικαιώσῃ τύπους καὶ νὰ ἐξηγήσῃ χαρακτῆρας.

Εἰς τὸν «Σταυρόν καὶ τὸ Σπαθί» τὸ μόνον πρόσωπον πού συμπυκνώνει ὁλόκληρον τὴν τραγικότητα τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς, τὴν ὁποίαν ἐξέλεξεν ὁ κ. Τερζάκης διὰ νὰ τὴν ἐμφανίσῃ ὡς ἡθικὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ ἔργου τοῦ, εἶναι ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία. Ἡ θέσις τῆς, εἰς τὸ ἔργον, εἶναι ὑδροκεφαλικὴ. Ὅλοι οἱ ἄλλοι γύρω τῆς, καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ΣΤ', ὁ γυιὸς τῆς, εἶναι ἀποχρωματισμένοι ἀπὸ κάθε προσωπικότητα. Ὁ κ. Τερζάκης ἐπροτίμησε νὰ τοὺς κονιορτοποιήσῃ διὰ νὰ ἀναδείξῃ περισσότερο τὸν κεντρικὸν τοῦ τύπον. Ἀλλὰ με τὸν τρόπον αὐτὸν καὶ με τὴν ἔλλειψιν κάθε ἄλλης προσπαθείας διὰ τὴν ἀναζωογόνησιν τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὁποῖον ἐκινήθησαν τὰ πρόσωπα τοῦ, ζημιούται εἰς τὸ τέλος καὶ ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν θέσιν τῆς ἡρωίδος εἰς τὴν τραγωδίαν. Ἡ ἀκτινοβολία τοῦ τραγικοῦ τύπου αὐτοῦ ἐξαντλεῖται χωρὶς νὰ φωτίσῃ γενικώτερα τὴν σκηνήν. Εἶναι ἴσως διὰ τὸν λόγον αὐτὸν πού κάθε πρᾶξις τῆς καὶ ἐκείνη ἀκόμη πού θὰ ἤμπορούσε νὰ προκαλέσῃ τὴν κοινὴν συγκίνησιν, αὐτοκαταναλίσκεται εἰς χώρον ἀεροστεγῆ. Δὲν ὑπάρχει γύρω τῆς ἀνεπτυγμένον αἰσθηματικὸν πεδίων πού νὰ ἀντιδρῇ, ν' ἀπηχῇ τὴν κοινὴν συγκίνησιν καὶ νὰ συμπάσχῃ με τὸν θεατὴν. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ θεατὴς δὲν πάσχει διόλου. Τὸ πάθος, αὐτὸ πού ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι ἔχει συμπυκνωθῇ ὁλόκληρον εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, ἀφοῦ κάθε ἐνέργειά τῆς εἶναι ἀποτέλεσμα ἐντόνου συγκινήσεως, δὲν τὸ διακρίνει προεκτεινόμενον μέχρι τῆς ψυχῆς τοῦ. Καί, μοιραία συνέπειά, ἡ ἔλλειψις ἀμέσου ἐπικοινωνίας μεταξὺ σκηνῆς καὶ θεατοῦ. Τὸ μειονέκτημα δὲν εἶναι ἀσήμαντον. Ἀντιθέτως αὐτὸ τὸ κακόν, ἐμποδίζει τὸν «Σταυρόν καὶ τὸ Σπαθί» ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι θέατρον...

*

Ἀλλ' εἶναι, ἐπὶ τέλους, λογοτέχνημα με ἀρετάς; Ἡ πνευματικὴ παραγωγή τοῦ κ. Ἀγγ. Τερζάκη με ἐνδιαφέρει, ὅπως θὰ ἐνδιαφέρῃ κάθε ἀνθρώπον πού παρακολουθεῖ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς.

Ἐχει τάλαντον ἀναμφισβήτητον ὁ κ. Τερζάκης καὶ δὲν τρομάζει ἐμπρὸς εἰς τὰ ψυχολογικὰ προβλήματα πού θέτει ἡ ἐποχὴ τοῦ, παρ' ὅτι ἡ κοινωνιολογικὴ των βάσις ἀπουσιάζει συχνά, ἀντικαθισταμένη ἀπὸ τὴν Φροῦδικὴν ἐρμηνείαν. Ἀλλὰ δὲν θὰ τὸν κολακεύσω αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐάν τοῦ ἀναγνωρίσω ὅτι προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον ὡς πεζογράφος περισσότερο ἴσως ἀπὸ πολλοὺς νέους τῆς γενεᾶς τοῦ. Ὁ «Σταυρὸς καὶ τὸ Σπαθί» μοῦ ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον διότι θὰ ἔβλεπα τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ταλάντου τοῦ κ. Τερζάκη καὶ εἰς τὸ θεατρικὸν εἶδος. (Πρέπει νὰ τοῦ ὁμολογήσω ὅτι δὲν ἔχω ἰδῇ οὔτε τὸν «Αὐτοκράτορα Μιχαῆλ» τοῦ, οὔτε τὸ «Γαμήλιον Ἐμβρατήριο»). Τὸ χειρόγραφον τῆς τραγωδίας τοῦ πού εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ σταίλῃ ὁ κ. Τερζάκης, δὲν με ἐνεθουσίασεν οὔτε ὡς ἀναγνώστην. Ὁ στίχος τοῦ, ἱαμβικός ἐνδεκασύλλαβος, με διαφόρους συχνὰ ἐλευθεριότητας, εἶναι ἀτεχνος καὶ πλαδαρός. Εἰς βιβλίον ἐκδοσμένη ἡ τραγωδία, δὲν θὰ εἶχεν ἰσφαλῶς νὰ κερδίσῃ περισσότερα ἀπὸ ὅσα εἰς τὸ θέατρον. Διότι εἰς τὸ θέατρον, ἐπὶ τέλους, ὑπάρχει ἡ φωνή, ἡ ὑπόκρισις, ἡ σκηνογραφία πού πλουτίζουν με κίνησιν τὰς σκηνὰς καὶ με κάποιαν ζωηρότητα τὰς ἀψύχους εἰκόνας.

Ἡ ὑπόκρισις αὐτὴν τὴν φορὰν ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ ἀποφύγῃ τὰς κινήσεις καὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν θωπὴν ἐκφράσιν. Ἡ Κα Παξινού εἰς τὸν ρόλον τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας κατέβαλε προσπάθειαν πολλὰν καὶ μεγάλην. Κατ' ὁρθὴν εἶναι τοῦτο πρὸς ἀπόλυτον ἐπαινὸν τῆς — νὰ δώσῃ πλαστικότητα ἐκφράσεως εἰς τὸ ἐσωτερικόν συναίσθημα. Ἐάν τὴν ἐβοήθει ὁ συγγραφεὺς καὶ ἐάν εἰς ἄλλα σημεῖα δὲν τῆς κατέστρεφε ἐντελῶς τὸν ρόλον, ἡ Κα Παξινού θὰ ἄφινεν ἀνεξאלείπτους ἐντυπώσεις. Δυστυχῶς ὁ τύπος τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, εἰς τὸ ἔργον τοῦ κ. Τερζάκη, εἶναι καὶ αὐτὸς ἐλλειπτικός. Καὶ γύρω τοῦ δὲν ὑπῆρχε τὸ ἀνακλαστικὸν κάτοπτρον. Τὸ πάθος ἐπνίγετο. Ἐπιφάνεια ἀντιδράσεως δὲν ὑπῆρχε. Ὁ Κωνσταντῖνος ΣΤ' θὰ ἤμπορούσε νὰ κρατήσῃ εἰς τὸ ἔργον τοῦ κ. Τερζάκη τὸ μέρος ἑνὸς Ἀμλετ. Ὑπῆρξε καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν ἑνας δραματικὸς τύπος ἀδουλίας καὶ μεγάλων παρορμήσεων. Βεβαρημένος με ἑνα τεράστιον χρέος, ἔχει τὴν πρόθεσιν ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ πραγματοποιήσῃ. Αἰσθηματικὸς τύπος εἰς τὸ βάθος, ρομαντικός, εἶναι καταδικασμένος νὰ ἀφανισθῇ. Ἡ ἱστορία τὸν ἐδικαίωσε. Τὸν ἐδικαίωσε ἡ ἀπεγνωσμένη πάλη, μὴ ἐποχῆς — ἀλλ' εἰς τὸν «Σταυρόν καὶ τὸ Σπαθί», με τὴν ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν ἔχουν ὅλοι οἱ συγγραφεῖς ὅταν χειρίζονται ἱστορικὰ θέματα νὰ ἐκφεύγουν τοῦ καθαρῶς περιχαρακωμένου πλαισίου των διὰ νὰ προκίξουν τοὺς τύπους των με τὰ μεγάλα αἰτήματα τῆς ἐποχῆς των, θὰ ἤμπορούσεν ὁ Κωνσταντῖνος ΣΤ' νὰ γίνῃ ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος ἐκείνου πού εἰς τὸ πρόσωπόν του ἐπολέμησεν ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία. Δὲν ἔγινε. Καὶ φυσικὰ ρόλος δὲν ὑπῆρξε.

Τὰ ἄλλα πρόσωπα τῆς τραγωδίας εἶναι ἐντελῶς ἐπεισοδιακά. Μόλις καὶ μετὰ θίας ξεχωρίζει ὁ Σταυράκιος, ὁ μέγας Λογοθέτης, πού ὑπεκρίθη με ἀρκετὴν κατανόησιν ὁ κ. Αἴμ. Βεάκης. Ἐπιτυχὴ ἐμφάνισιν εἶχεν ὁ κ. Ν. Παρασκευᾶς εἰς τὸν μικρὸν ρόλον τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου.

Ἡ σκηνοθεσία δὲν εἶχε πολλὰ προβλήματα νὰ λύσῃ. Ἀναγκασθεῖσα μᾶλλον νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ χειρόγραφον παρὰ τὴν ἰδικὴν τῆς ἐμπνευσιν, ἐνεφάνισε πέντε πράξεις καὶ ἐννέα κουραστικὰς εἰκόνας με κάποιαν καθυστέρησιν εἰς τὴν ἀλλαγὴν των σκηνικῶν. Εἰς αὐτὸ φυσικὰ δὲν παθεῖ τὸσον ὁ κ. Ροντήρης ὅσον τὸ κρατοῦν σύστημα εἰς τὸ «Βασιλικόν» τοῦ νὰ κτιζέται ὁλόκληρος ἡ σκηνὴ καὶ νὰ τοποθετοῦνται θεμέλια καὶ σουβάδες ἐκεῖ ὅπου θὰ ἤμπορούσαν νὰ κάνουν τὴν ἰδίαν ἐργασίαν καὶ ὀλίγα χαρτιά. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐλέγχθη καὶ ἐγράφη περὶ θαυμαστοῦ κατορθώματος εἰς τὴν κίνησιν των μαζῶν, φθάνει, νομίζω τὴν ἀστείότητα — καὶ ὁ κ. Ροντήρης θὰ πρέπει νὰ τὸ πιστεύῃ ὡς ἀστείότητα. Διότι προχθὲς εἰς τὸν «Σταυρόν καὶ τὸ Σπαθί» δὲν ἐκινήθησαν μᾶζαι ὡς ρυθμικὰ σύνολα εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργοῦνται αἰσθητικαὶ ἐντυπώσεις καὶ ἀπὸ τὰς κινήσεις των νὰ ἐξαρτῶνται πλαστικαὶ εἰκόνες. Ἐκινήθη ἑνα σύνολον ἀνθρώπων εἰς ὠρισμένον χώρον, ἐν βοῇ καὶ ἀλαλαγμῶ, λεφοῦσι πραγματικόν, ὅπως δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι. Δὲν θέλω με αὐτὸ νὰ μειώσω τὴν σκηνοθετικὴν ἐργασίαν τῆς ἀναβιβάσεως ἀλλὰ δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ καὶ νὰ διαφημίζεται ἀπὸ ἀνευθύνους καὶ ἀνυπόπτους τῆς σκηνῆς ὡς ἄθλος, ὅτι ἀποτελεῖ στοιχειώδη ἱκανότητα τοῦ διευθύνοντος τὰ τῆς σκηνῆς.

*

Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν ν' ἀναβιβασθῇ εἰς τὴν Σκηνὴν τοῦ «Βασιλικοῦ» ὁ «Σταυρὸς καὶ τὸ Σπαθί». Ἐπρεπε. Μέσα εἰς τὴν τόσῃν ξηρότητα τῆς θεατρικῆς παραγωγῆς εἰς τὸν τόπον, μέσα εἰς τὴν τόσῃν ἐπιπολαιότητα συχνά, ὁ «Σταυρὸς καὶ τὸ Σπαθί» παρ' ὅλα τὰ μεγάλα ἐλαττώματά του εἶναι μία καλὴ πρόθεσις. Ἡ πρόθεσις, φυσικὰ ὅσονδήποτε καλὴ, μένει μόνον πρόθεσις ὅταν δὲν εἶναι συζευγμένη με τὴν δύναμιν τῆς ἐκτελέσεως. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἀπογοητεύσω τὸν κ. Τερζάκη καὶ πῶς νὰ μὴ ἀνακαλέσω ὅσα εἶπα εἰς τὴν ἀρχὴν διὰ τὰς μελλοντικὰς πιθανότητας ἐπιτυχίας τοῦ εἰς τὸ θέατρον, ὅταν μᾶς φανερώνεται ὡς μονὰς μεταξὺ των γραφόντων νέων, πού θέλει κατὰ νὰ συλλαβῇ καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ... Ὁ κ. Τερζάκης ἀγωνίζεται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Τέχνης καὶ ἀποτυγχάνει, ἔστω. Τὸ τραγικόν εἶναι ὅτι ἄλλοι, παρήλικες ἤδη, ἀγωνίζονται ἔξω τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ «ἐπιτυγχάνουν». Λυποῦμαι. εἰλικρινῶς διότι δὲν μοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ τὸν συγχαρῶ αὐτὴν τὴν φορὰν. Ἀλλὰ ἡ ἄλλη τραγωδία, ἡ τραγωδία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου εἶναι μεγαλύτερα καὶ κατακαλύπτει τὰς «εὐγενεῖς» ἀποτυχίας. Καὶ ἡ ἀποτυχία αὐτὴ ἔχει τὴν συγκινητικότητα μιᾶς πτῆσεως Ἰκάρου...